בס"ד

עיונים לשבת פרשת האזינו עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבירה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

צדיק וישר

הרב שאולי גרינפלד

בתחילת שירת האזינו, משה רבינו מתאר את יושרו של ה':

"הצור תמים פָּעֳלו, כי כל דרכיו משפט. א-ל אמונה ואין עָוֶל, צדיק וישר הוא[1]".

הרמב"ם, בחיבורו מורה הנבוכים, הותיר לנו ביאור על שני חלקי הפסוק. בביאור החלק הראשון, החל הרמב"ם בקריאה להתפעלות מחכמת משפטי ה'[2]:

"התפלא והשתאה על חכמת משפטיו יתעלה, כמו שתתפלא על חכמת מעשיו, אמר: 'הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט', אומר: כמו שכָּל מעשיו בתכלית השלמות, כך משפטיו בתכלית היושר, אלא שאין יכולת בשכלינו להשיג שלמות כל מעשיו ויושר כל משפטיו, כמו שאנו משיגים מקצת נפלאות מעשיו באברי בעלי החיים ותנועות הגלגלים[3], כך אנו משיגים יושר קצת משפטיו, ואשר נעלם ממנו משני המינים יחד - יותר ממה שנתגלה בהרבה מאד".

כל מעשה ה' הם ישרים וחכמים, הן בענייני הבריאה, והן במצוות התורה. מקצת הדברים אנו יודעים לראות, ואת רוב החכמה והיושר, הן בבריאה והן במצוות, אנחנו לא מסוגלים להבין...

הרקע לדברי התפעלות אלו, הוא הבנתו של הרמב"ם את דינו של המוציא שם רע על אשתו, בדומה לדינם של העדים הזוממים:

"התבונן נא עומק יושר אלה החוקים ומשפטים צדיקים, היאך דנו במוציא שם רע, והוא שהרשע הזה בלי ספק לא מצאה אשתו חן בעיניו... ואילו רצה לגרשה כדין כל המגרש את אשתו... היה חייב לשלם לה כל המגיע לה, לכן שֹם לה עלילות דברים כדי שיפטר ממנה בלי תשלום, ולכן הזיד נגדה והוציא עליה שם רע בשקר כדי להחזיק בזכויותיה המוטלים עליו והם חמשים כסף, כי זהו מוהר הבתולות הקצוב בתורה, ולפיכך דן אותו יתעלה שישלם מאה כסף נוהג כפי הכלל 'אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו[4]... והיה עונש פגימת כבודה ובזותו אותה בזנות, שפוגמים כבודו בהלקאה בשוט... והיה עונש העדפת תאוותו ובקשת עצם ההנאה, שנתחייב בה לעולם, לא יוכל לשלחה כל ימיו... ועשה דין עד זומם - אשר זמם להזיק ואף על פי שלא הזיק - כדין כל מי שכבר עבר והזיק. כלומר: הגנב ומוציא שם רע [ועדים זוממים] הדין בשלושתם תורה אחת ומשפט אחד".

הקדוש ברוך הוא בחוקי התורה, קבע שעונשם של הרוצים להזיק, כמו מוציא שם רע על אשתו ועדים זוממים, יהיה שווה לעונשם של אלה שהזיקו באמת. בכך התורה אינה רק ספר חוקים, אלא בראש ובראשונה ספר מחנך, שבא להרחיק אותנו ממידות רעות, ועל כך נאמר: 'הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט'.

בהמשך דבריו[5], מבאר הרמב"ם את חציו השני של הפסוק. נושא העיון של הרמב"ם הוא ביאור שלושת הביטויים: חסד צדקה ומשפט. חסד, היינו 'הטבה למי שאין לו זכות עליך כלל'. היינו לעשות טוב למי שאינך חייב לו כלום. צדקה היינו: 'הזכויות המוטלות עליך

1 דברים ל"ב, ד.

2 מורה נבוכים ג, מ"ט. עמ' שצ"ו במהדורת הגאון מהר"י קאפח.

3 הגלגלים הינם מסלולי התנועה של כוכבי הלכת. בעבר חשבו שהכוכבים תלויים על גלגלים שמסתובבים בשמים, וזהו ההסבר לתנועה שלהם.

4 שמות כ"ב, ח.

5 שם פרק נ"ג, עמ' תי"ב.

לזולתך מצד המידות הטובות, כגון לקומם כל כושל, הרי זו נקראת צדקה'. צדקה איננה פריעת חוב אמיתי, אלא התנהגות שמחויבת מצד המוסריות שהתורה מחנכת אותנו אליה. ואילו משפט פירושו: 'הדין כפי הראוי על הנידון, יהיה זה לטוב או לנקמה'.

ומסכם הרמב"ם, שתארים אלו אנו מוצאים על הקדוש ברוך הוא:

"בגלל המציאו את הכל נקרא חסיד, ובגלל רחמיו על החלשים, כלומר הנהגת החי בכוחותיו[6] נקרא צדיק, ובגלל מה שמחדש בעולם מן הטובות היחסיות והפגעים הגדולים היחסיים אשר חייב אותם המשפט שהוא תוצאה של החכמה נקרא שופט. וכבר נתפרשו בתורה שלושה שמות הללו: א. השופט כל הארץ[7]. ב. צדיק וישר הוא. ג. ורב חסד[8]".

משמעות הפסוק אם כן, היא שהקדוש ברוך הוא, אחַר שבראנו ברוב חסדו, נוהג בנו באופן הגון, אף שהאמת היא שאינו חייב לנו כלום. כמו שלמשל אנו יכולים לראות בכך שנתן לנו תורה עם משפטים חכמים וישרים. התארים 'צדיק וישר', אשר מובאים בפרשתנו כתארים לה', מופיעים בספר תהילים[9] כתארים לעובדי ה':

"אור זָרֻעַ ל**צדיק**, ול**ישרי לב** שמחה".

אחד מגדולי הראשונים, רבינו יצחק מוִינה, קרא לספרו הגדול: 'אור זרוע', על שם פסוק זה. בטעם הדבר, כתב בתחילת ספרו:

"קראתי בשם זה החיבור אני המחבר יצחק ברבי משה נוחו בגן העדן, מפני חִבָּה יתירה שמצאתי בזה המקרא: 'או**ר** זרו**ע** לצדי**ק** ולישר**י** ל**ב** שמח**ה**' סופי תיבות: ר' עקיבה. ונכתב בפירוש ולא ברמז... ומפני החיבה גדולה שהאיר הקדוש ברוך הוא את עיני שמצאתי את שמו נכתב בזה המקרא אור זרוע, למדתי מכאן שיש לכתוב ר' עקיבה בה"א ולא באל"ף. אשריך ר' עקיבה שכתבך דוד המלך בנבואה בספרו".

האור זרוע מלמד אותנו, שפסוק זה, מרמז על דמותו היחודית של ר' עקיבא. לאור זאת, ביאר הרב דוד כהן, הלוא הוא הרב הנזיר, בשם רבו מרן הראי"ה קוק זצ"ל, מדוע בחרו מסדרי התפילה שפסוק זה יהיה הקדמה לאמירת כל נדרי עם כניסתנו ליום הכיפורים. וכך סיפר, בנו של רבי אריה לוין, הרב חיים יעקב לוין[10]:

"פעם שאלתי אותו [את הרב הנזיר] על המאמר של רבי עקיבא: 'אשריכם ישראל'. ששמעתי אותו חוזר עליו כמה פעמים ביום הכפורים בהתלהבות ושמחה כה עצומה. והוא אמר לי שהמאמר הזה הוא סגולה להחדיר אהבת ישראל בלב האדם, ובפרט אם הוא נאמר מתוך שמחה, כי שמחה היא המפתח לאהבה, שכן אנו אומרים: 'אשר ברא ששון ושמחה וכו' גילה רינה דיצה וחדוה - אהבה ואחוה שלום ורעות'. ואמר לי בשם מרן הרב זצ"ל, שכל עבודת יום הכפורים הוא בכדי להגיע להתרוממות עילאית של אהבת השם המתבטאת בקריאת 'שמע ישראל', שהיא חתימת היום הקדוש, ובכדי להתרומם למדרגה זו, מוכרחים אנו להחדיר בליבנו אהבת ישראל, ולכן אנו מתחילים תפילת יום הקדוש בפסוק 'אור זָרֻע לצדיק ולישרי לב שמחה' שיצא סופי תיבות ר' עקיבה שהוא זכה למדריגה העליונה של אהבת השם, ובספרי דברים פרשת ראה[11] אומר ר' עקיבא שֶׁיָּשָׁר נקרא מי שישר בעיני אדם, זאת אומרת אהוב לבריות, בעוד שרבי ישמעאל אומר כי ישר הוא שישר בעיני ה' ".

ואכן, השאיר בידינו הרב לוין תיאור ציורי מיום כיפור אחד של הרב הנזיר:

"בימים הנוראים היה מתפלל יחד עם בני ישיבת מרכז הרב באולם תלמוד תורה עץ חיים... ביום הכפורים הראשון להתפללם שם העיר אותי אבא זצ"ל באשמורת הבוקר, ובקש ממני שאלך לפתוח את דלת הכניסה... בהיכנסי פנימה שמעתי קול נוהם למעלה בקומה העליונה. מאד נבהלתי בתחילה... אך עד מהרה התאוששתי בשמעי את המילים 'אשריכם ישראל לפני מי אתם מטהרים' שנאמרו ונשנו בלי הפסק, בקול מלא שמחה והתלהבות. עליתי למעלה וראיתי את ר' דוד [הרב הנזיר] עומד על רגליו נשען על העמוד, עטוף בטליתו – וכיפה הלבנה יוצאת מתחת הטלית, שנראה כמו כתר על ראשו הזהוב".

---

6 היינו מה שה' ממציא לכל חי את אשר הוא זקוק לו כדי להתקיים, כמו כנפיים לציפורים ושריון לצב.

7 בראשית י"ח, כ"ה.

8 שמות ל"ד, ו.

9 צ"ז, י"א.

10 נזיר אחיו חלק א עמ' ל"ד.

11 פסקה ע"ט ד"ה שמור ושמעת.